

נחלתנו

ידיעות שבועיות של מכון "נחלתנו"

גליון תקס"ז - פר' וישב - תשפ"ה

מי יודע זמי מכיר?

[א]

כתב בספה"ק ישמח משה (פר' שמיני) עה"פ (ויקרא י, ט; יא) 'יין ושכר אל תשת וגו' ולהורות את בני ישראל. ופירש"י (ד"ה ולהורות) למד שאסור שיכור בהוראה. וז"ל, כתבו התוס' סו"ף היו בודקין (סנהדרין מב. ד"ה העוסקים) דשתויי יין מותרים לדון דיני ממונות, דהא דאמרינן בעירובין (סד.) ד'שתה רביעית יין - אל יורה', הוא דוקא בהוראת איסור והיתר. והביאם הב"י (בחומ"מ סי' ז') וכן הוא בשו"ע (חומ"מ סימן ז' סעיף ה'). וקשה דויל בתר טעמא, דאסור להורות משום דלא צליל דעתיה, אם כן מאי שנא דיני ממונות, [ואדרבה] הא אמרינן (ברכות סג:) דאין לך מקצוע בתורה יותר מהם.

והנ"ל עפ"מ ששמעתי, דמאי סלקא דעתיה דרב נחמן שם בעירובין (סד.) דאמר, אנא, עד דלא שתינא רביעית - לא צילא דעתאי, והוא דלענין שכל אנושי - יין טורדו, אבל אמרו (יומא עו:) חמרא וכו' פקח(ני)[יין], שמפקח את הלב, דיינן ישמח וגו' (תהלים קד, טו), וביין שמחה, הוי דבר שמחה של מצוה, ועלול (צ"ל: ועשוי, או: ומסוגל. 'עלול' - הוא ביטוי לחשש מדבר רע/פסול. **המגני"ה**) לרוה"ק; סוד ה' ליראיו (שם כה, יד), כמו שאמרו רז"ל 'יין בגימטריא שבעים, 'סוד' גימטריא שבעים וכו' (עירובין סה.) וכן מבואר (שם סד:) בעובדא דרבן גמליאל, שאמרו שר"ג השתמש ברוה"ק. ע"ש. עד כאן שמעתי.

ולפ"ז א"ש. הוראה היא מסתמא בשכל אנושי, ולכך לשתוי יין אסור להורות, אבל דיני ממונות, הן כבר כתבו שא"א לשכל אנושי לרדת לעומק הדין אם לא בהשפעת רוה"ק, וכמש"פ ב"חן טוב" בפר' וירא ובפר' משפטים, והרי להם אין מזיקה שתיית יין, עכדה"ק. של בעל "ישמח משה" הנ"ל.

ולא זכיתי להבין דבריו. הכי על הוראה לא צריך רוח הקדש לכיין לאמיתה של תורה!?. והא בסנהדרין (קו:): אמר רב משרשיא, דואג ואחיתופל לא [הוון] סברי שמעתא. מתקיף לה מר זוטרא: מאן דכתיב ביה (ישעי' לג, חי) "איה סופר? איה שוקל? איה סופר את המגדלים?" - (ו)את אמרת 'לא הוו סברי שמעתא!?' אלא דלא הוה סלקא להו שמעתא אליבא דהלכתא, דכתיב "סוד ה' ליראיו". ובנדה (כ:): אי' ההיא איתתא דאיתא דמא לקמיה

דרבי אלעזר, הוה יתיב רבי אמי קמיה. ארחיה. אמר לה, האי דם חימוד הוא. בתר דנפקה, אטפל לה רבי אמי. א"ל, בעלי היה בדרך וחמדתי. קרי עליה "סוד ה' ליראיו".
[נתקבל מהרב אברהם יעקב בומבאך]

[ב]

ב'ישמח ישראל' פר' וישלח מביא מאביו אא"ז כ"ק אדמו"ר הזקן מאלכסנדר זי"ע: "...וזה היתה יראת יעקב אבינו ע"ה, שכיון שראה שיש לו יראה - ממילא הבין שאינו דבוק בקב"ה באמת, ועל אופן כזה לא הבטיח לו הקב"ה, וכיון שראה כן - התחיל להתפלל, הן אמת, קטנתי מכל החסדים וגו', הצילני נא וגו' (ברא' לב, יא-ב), והתחיל להתנצל בתפילתו שמוכרח הוא להתפלל אף שירא שמא גרם החטא (ע"פ ברכות ד.) והוא מלוכלך בעוונות, אין לו עצה אחרת רק להתפלל, ולא ימתין עד שיתקן העוונות והפשעים בסיגופים, כי אם לא יתפלל - ירא "פן יבא והכני אם על בנים" (שם שם, יב; סיפיה דקרא), וכמבואר בספה"ק, משל לנמצא במלחמה וחברו יקום עליו לרצחו ויכנו באחד מאיבריו, בל יעמיד א"ע במקום שונאיו להניח רטיה על מכתו, כי בתוך כך יגבר שונאו עליו ויכנו נפש, רק ימלט כצפור מפח יקוש ולא ישגיח על מכותיו האנושות לחבוש מזורו, עד יבא למקום מנוחה מאויביו. ומעשה אבות סימן לבנים (רמב"ן ברא' יב, ו; י, ע"פ ב"ר פר' מח, ז; ועי' סוטה לד.) שכן יעשו כשיהיו מלוכלכים בחטאים ועוונות, ח"ו, יתפללו ויזעקו אל ד' והוא יענם, והתפלה תהיה כמו שביקש יעקב אבינו ע"ה "ואתה אמרת, היינו למען שמך שאתה הבטחת לנו. עכלה"ק.

ויש להבין מ"ש גבי בחיר האבות "והתחיל להתנצל בתפילתו שמוכרח הוא להתפלל, אף שירא שמא גרם החטא והוא מלוכלך בעוונות, מ"מ אין לו עצה אחרת רק להתפלל, ולא ימתין עד שיתקן העוונות והפשעים בסיגופים, כי אם לא יתפלל ירא פן יבא והכני אם על בנים" - מדוע אומר "שמא גרם החטא והוא מלוכלך בעוונות... עד שיתקן העוונות והפשעים בסיגופים", והרי לגבי יעקב אבינו י"ל ש'חטא' הכוונה 'חטאים' - חסרי שלמות בלבד, ולא לכלוך עוונות ופשעים, ח"ו, כמו שנאמר גבי דוד ושלמה (מל"א א, כא); וראה לקוטי תורה מבעל התניא מטות פב, א. נצבים נא, א), "אני וגנני שלמה חטאים" ופרש"י "חסרים" [משלמות], דהיינו שחסר להם משלימות עבודתם בלבד. ועי' ב'תניא' - 'אגרת הקדש'

הידעת?!

[א]

לכבוד יומא דהילולא רבה של הרב המגיד הגדול ממעזריטש זי"ע

הרב המגיד זי"ע היה שוהה בתפלתו כמה שעות, והיה גר בסביבה שלו איש אחד למדן וירא שמים שהיה מתפלל על פי כוונות האריז"ל, ועם כל זה לא היה אורך אצלו תפלתו הרבה זמן, והיה לו הדבר תמיד לפלא, למה הרב המגיד שוהה כל כך הרבה זמן בתפלה. האיש הנ"ל היה סוחר ועשיר, והיה נוסע פעם בשנה על היריד בלייפציג, ושהה שם כדי מסחרו, וחזר לביתו, וישב כל השנה על התורה ועל העבודה. פעם אחת עבר לרגל מסחרו דרך מעזריטש, ונשאר שם לראות התפלה הארוכה של המגיד, אחר כך נכנס אליו ושאל ממנו, הלא גם הוא מתפלל על פי כוונות האריז"ל, ואינו מוכרח להאריך כל כך.

ושאל אותו המגיד ממה הוא מתפרנס, והשיב לו שהוא נוסע פעם בשנה על היריד, וקונה שם סחורות הידועות לו, ומוכר אותם בעירו תיכף, ומהריווח הוא מתפרנס. ושאל אותו המגיד, ומהיכן תדע שהרווחת. וענה הסוחר, אני כותב אצלי סכום הכסף שהוצאתי על הסחורה וכן סכום שאר ההוצאות, וכאשר אני מוכר אני כותב כמה פדיתי, ואני מנכה את הקרן וההוצאות מסך הנפדה, ומה שנשאר הוא הריווח. ושאל אותו שוב הרב המגיד, ולמה לך לבלות זמן לנסוע על היריד ולבוא חזרה, תכתוב על הנייר קרן וההוצאות ותכתוב גם סכום הפדיון ותנכה הקרן וההוצאות מן הפדיון. והתחיל הסוחר לצחוק, וכי מן הכתיבה יבוא הריווח בלא נסיעה וקנייה, הלא בהכרח צריך לנסוע ולקנות סחורה ולבלות זמן ולמכור, ורק אז יוכל להיות איזה ריוח.

ואמר לו המגיד, אכן כך הדבר, וכן הוא בענין הכוונות, המה גם כן כמו הסחורה, אם לא תהיה קשור בדעתך למעלה כאילו אתה שם, אזי הדבר דומה כאילו שאתה כותב הקרן והריווח על הנייר אשר מזה גופא אין שום תועלת, אבל אם תקשור את נפשך שמה, ויהיה לך שהות לקנות דבר חפץ, אז תרוויח בהכוונות, וכדי להגיע לזה צריך שהות זמן בעת התפלה.

[שבחי המגיד פרק ז עמ' קמו,

בשם ספר גנזי נסתרות-אור נערב אות נא].

ויש להסמיך לזה מדברי רבינו זי"ע ממה שכתב ב'כתבי קודש' וז"ל: כל הכוונה מהתפלה הוא רק בחינות, באיזה בחינה יעבוד את הש"י, פי', באותו פסוק היא הבחינה [הזאת] ופסוק אחר בבחינה אחרת. ע"כ. ודוק היטב.

[נתקבל מהרב אברהם אהרן ויזניצר]

(סי' ב) בענין קטונתי, והערות 19 ו-52 שם מהרבי מליובאוויטש זי"ע.

[נתקבל מהרב יעקב זכריה קלויזנר, ציריך]

[ג]

[א] בספה"ק "מי השלוח" - איז'ביצא פר' וישלח (ד"ה ויסע ישראל), כתב זול"ק: היינו כדאי' במדרש (רות רבה פר' ב, ז; ור' בוח"א קנח. קס:) שאחר כל ההרפתקאות שעלו על יעקב אבינו ע"ה - מיתת רחל היתה קשה עליו מכלן. והנה מדרכי הצדיקים ובפרט יעקב אבינו להחזיק לבו מאד ולא להרהר אחר מדותיו של הקב"ה שבוודאי הכל הוא לטובה, וזה שנאמר כאן אחר מיתת רחל, "ויט אהלה מהלאה למגדל עדר", היינו שחיוק את לבו שלא להרהר אחר מדותיו, כי 'מגדל עדר' - שניהם (כל אחת מב' התיבות. המגי"ה) לשון תקיפות הן וכו'. ע"ש,

מי יכול להסביר כוונתו הק' ?

[ב] ועוד איתא בספה"ק הנ"ל, שם בהמשך דבריו וז"ל"ק: ...כי נמצא בכל פעם סדר אחר למנין השבטים, פעם בכה ופעם בכה, ובכל סדר יש למוד בפני עצמו למי שפונה עצמו לד"ת וכו', ומפרט את סדר השבטים כפי השתנות עניניהם, בששה עשר מקומות בתורה וכו'. ואח"כ כתב: הרי שש עשרה פעמים נמנו בהשתנות מקומותם, וכל פעם נמצא למוד, וכנגד זה סדרו אנשי כנסת הגדולה ששה עשר שבחים ב'אמת ויציב'. והמשכיל יבין. עכ"ל.

האם ידוע למישהו מה כוונתו שבכל סדר יש לימוד בפ"ע ? והאם מבואר במקומות נוספים פשר השינויים הללו ?

[ג] איתא בספר 'משך חכמה' פר' וישב ד"ה והבור ר'ק וגו', וזול"ק: הרואה מקום שנעשה לו נס מברך "ברוך שעשה לי נס במקום הזה" (ברכות נד.), הפירוש כדברי אבודרהם דוקא [נס] שיצא מדרך הטבע. והא דמברך על נר חנוכה (שבת כג.)? משום שנעשה נס בפך השמן, שזה נגד הטבע וכו'... ע"ש.

וממשיך שם וז"ל: והנה ביוסף אמר ר' תנחומא במדרש (ב"ר פר' ק, ח), שבשעה ששב יוסף מקבורת אביו, שהציץ בבור, ולשם שמים נתכוין לברך "ברוך שעשה לי נס במקום הזה", ועיקר הנס הוא מה שהעלוהו מהבור, ובסבות ההשגחה נעשה לשר על כל מצרים. אך הברכה צריך לברך על דבר יוצא חוץ מהטבע, וזה שאמר ר' תנחומא בפ"ב [במס' שבת] כמה מדליקין (כב.), ["אין בו מים"] אבל נחשים ועקרבים יש בו, שהיה נס יוצא מטבע העולם, ולזה בירך "ברוך שעשה לי נס [במקום הזה]". לכן נסמכו שני מאמרי ר' תנחומא הוא ר' תנחומא שבמדרש, כידוע, להורות שבחנוכה וביוסף הנסים היו הסבות מההשגחה; נצחון ומלוכה, רק שהברכה היתה כאן בבור שלא הזיקוהו נחשים ועקרבים וכאן בפך השמן וכו'. ע"ש. מה שחידש ה"משך חכמה" שר' תנחומא הוא בעל מדרש תנחומא, הוא לכאורה דבר חידוש, כי כפי הידוע רבי תנחומא בר אבא הוא בעל מדרש תנחומא, ואינו רבי תנחומא בעל המימרא בש"ס. אשמח מאד אם מי מקוראי 'נחלתנו' יבאר לנו נושא זה.

[נתקבל מהרב ברוך הכהן כ"ץ]

!! תגובות !!

[א]

הרב אברהם אביש שור = לגליון תקס"ו (מדור "מי יודע" אות ג) לשאלת זהותו של הותיק מו"ה זעליג חסיד מבראד, המובא בספה"ק "תורי זהב" מהרה"ק רבי בנימין מזאלאוץ זי"ע וכו', הנני להעביר אליכם את מה שרשמתי אצלי הוספות לספרי 'כתבים' בעמ' 261, שעדיין לא נדפס.

על תולדות רבי שמואל חסיד מפנינסק זצ"ל

כ' בס' 'קרבת העני', לרבי יעקב קטינא, דיין חוסט, בפר' כי תשא. עה"פ (שמות ל, יג) "זה יתנו וגו' מחצית השקל": הא דנקט 'מחצית' ולא 'חצי', שמעתי בשם קדוש ה' רבי שמואל מבראד שאמר בשם ראש ישיבה שבג"ע [שבגן עדן!] כי האות האמצעית שבתורת 'מחצית' היא צ', האותיות הסמוכות לה הן ח"י והאותיות הרחוקות הן מ"ת. בא לרמז שהמקרב עצמו לצדיק - בחזקת ח"י, והמרחק עצמו מהצדיק - נחשב כמת וכו'. ע"ש. ונלע"ד ש'קדוש ה' רבי שמואל מבראד' הוא רבי שמואל חסיד מפנינסק, מחותן הבעש"ט; חותנו של הרה"ק רבי צבי בעש"ט בזו"ש. ראה עליו בכתבים עמ' 254, 258-268, 331, ובעמ' 664 שיערתי כי רבי שמואל חסיד נמנה על חכמי הקלויז בבראדי לפני עברו לפנינסק. יתכן ש'הראש ישיבה שבגן עדן' המוזכר בפנים, הוא 'הראש ישיבה מפנינסק', הרה"ק רבי אליעזר הלוי מפנינסק, שקברוהו בד' אמותיו של מרן הרה"ק הר"א הגדול מקארלין בבית החיים בקארלין. עליו ראה בכתבים 320-325. נראה כי בנוסף לבנו של רבי שמואל חסיד, רבי נח, שנפטר בבראדי בבית רבי חיים מצאנז מהקלויז, כמובא בפנים המאמר, היה לו בן נוסף: רבי זעליג, שעלה לארץ הקודש ונזכר במכתבו של יקר, בנו של רבי גרשון מקיטוב ונספה ברעש בצפת.

[באגרתו מיום כ"ה ניסן תק"כ אל חותנו רבי משה אוסטרר מחכמי הקלויז בבראדי, הוא כותב בין היתר: '...ולכן נפשי לשלמא נקטה לביתו נאוה קודש ולהחסיד כמוהו"ר חיים צנוער ולהחסיד כמוהו"ר זעליג... אחרי כתבי כל זה נתעכב הכתב בידי, והן עתה באה אשה אחת מצפת תוב"ב וספרה לנו איך שבעו"ה נחרבה צפת ולא נשאר אפילו בית אחת, ונהרגו יותר משני מאות נפשות וגם בעו"ה נהרג ר' זעליג מבראד, ואיני יודע מי הוא, וכמדומה לי שהוא בנו של ר' שמואל חסיד ע"ה [!], גם אשתו מתה אח"כ ולא נשאר ממנו בן....! באם כוונתו אל רבי שמואל מבראדי דנן, לא מתאימה ברכת המתים, כי היה עדיין חי הרבה שנים לאחר תאריך זה. וצ"ב. י. ברנאי, איגרות חסידים מארץ ישראל, עמ' 52.

שתי רעידות אדמה אירעו בצפת בחורף תק"כ; האחת רעידת האדמה ב-30 באוקטובר 1759 והשנייה פחות מחודש אחריה, ב-25 בנובמבר 1759]

[ב]

הרב בנימין פנטליאט, פתח תקוה = לגליון תקס"ו (מדור "מי יודע" אות ג), על אודות החסיד זעליג מבראד, מסתבר שהוא רבי אהרן זעליג סגל, חותנו של רבי משה ר' זעליג"ס, אבי משפחת רמר"ז. וז"ל נכדו בהקדמה לספרו "שורש מיעקב": "היה צדיק מפורסם בפרישותו,

בקדושתו ובצדקתו עד מאד, כנודע לישישים ולזקנים דקהילת ברודי". עכ"ל.

שוב ראיתי, שכבר נשאלה שאלה זו, ב"נחלתנו" גל' לו, ונענתה תשובה זו ב"נחלתנו" גל' לז.

[ג]

הרב ישראל קמינר = בגליון תקס"ו ("מי יודע" אות ד, ב) נשאל מה המקור לניב 'עירובי תבשילים'? המקור הוא ב"עבודת ישראל" על אבות (פ"ג מ"ד, ד"ה או יאמר ואמרו עליו).

[ד]

הרב אברהם יעקב בומבאך = [א] בגליון תקס"ו (מדור "תגובות" סוף אות א) שאל המג"ה (כהמשך לדין שהתפתח בנוגע להשמשות בכינויים השונים של ביהמ"ק, מתי ואיך) אימתי נקרא 'בית המקדש' ואימתי 'בית הבחירה'? 'בית הבחירה' נקרא רק לפני שנבנה בית המקדש, כי ה' בחר בציון אבל עדיין לא נתקדש. מעת שנבנה המקדש ונתקדש לעולם - נקרא בית המקדש (הן הרמב"ם כינה את הלכות ביהמ"ק - לאחר שנבחר ונתקדש לעולם - בכינוי "הלכות בית הבחירה"? וגם אנו אומרים בפיוט "כמה מעלות טובות" (הגש"פ): "בנה לנו את בית הבחירה" זה שלש פעמים? המג"ה).

[ב] בגליון הנ"ל (מדור "מי יודע" אות ג) שאל מיהו רבי זליג חסיד מבראד? ב"ערים ואמהות בישראל" (ברודי) כתוב ע"פ פנקס בראדי, שר' זעליג חסיד נפטר ב-1730 (ת"ץ) והיה תלמיד רי"מ מזלוטשוב ורלו"י מברדיטשוב. וזה לא יתכן לפי סדר הזמנים. אכן נראה לי שהכותב טעה וחיבר שני אנשים כאחד. האחד הוא החסיד ר' אהרן זעליג בן ר' יהודה זונדל סגל, אבי משפחת רמר"ז (ר"ת ר' משה ר' זעליג"ס), זקנו של מהר"ש מבעלזא, שאכן נפטר בער"ח טבת תצ"א (סוף 1730) > עש"ק חנוכה/מקץ - 27 בנובמ. (!). תצ"א היתה מעוברת! 1730. המג"ה) והשני הוא ר' זעליג חסיד, שאכן היה תלמיד הצדיקים מזלוטשוב וברדיטשוב.

[ה]

הרב דוד סבו = בגליון תקס"ו ("מי יודע" אות ד' סק"א) העיר המג"ה שליט"א, מדוע מזכיר שרש"י פי' כן ולא הגמ' (מקור פירש"י)? במח"כ דוק בדברי ה"מעדני מלך", דרק לדידן, שערבית רשות, קשה, אבל לדעה בגמ' שערבית חובה, לק"מ, ודו"ק. בר מן דין, מה קשר הערה זו, לעצם התמיהה? ולזה לא הגה"ה מיקרי, אלא תוספת בעלמא.

[ו]

הרב אריאל בנימין רחמים = לגליון תקס"ו, "מי יודע" ד (ג): הכוונה לספר "אשל אברהם" עה"ת (נדפס בשנת ה'תר"ץ) לרבי אברהם יצחק (ב"ר אשר אנשיל) אויסשפיץ, שהיה תלמידו של רמ"מ מדעעש בעל "מעגלי צדק" (אבי זקנו של ה"זכרון יעקב") ורושם את חידושי הסוגיות שלו. נפטר בט"ו באב ה'תרצ"ו.

[ז]

הרב בן ציון גרינפעלד, ברוקלין = בגל' תקס"ו ("מי יודע" ג) נשאל על מה שהובא מס' זכרון יעקב (פאנעט,

ובזוה"ק (ח"א צג:)) ובעל הפלאה רבינו פינחס דומה לו; היינו פינחס זה אליהו".

ולפ"ו אפשר שהרבי ר' שמעלקא זצ"ל והרה"ק ר' פינחס זצ"ל היו אז מתלמידי הגר"א, ולפי התכנית היו צריכים להיות מהב"ד שיחרימו את כת החסידים, והרה"ק המגיד ממעזריטש זצ"ל, שלח את הר' אברהם קאליסקר זצ"ל, והר"ר זושא זצ"ל, להתגונן שלא יצא חרם על החסידים, ובזאת נתקברו הצדיקים הנ"ל לרה"ק המגיד ממעזריטש זצ"ל, ואז אמר הגר"א "לכולהו אית להו פירכא בר משמואל (ע"פ מגילה ז). ופינחס הוא אליהו", ואחר זמן כשיצא כבר החרם מהבי"ד בוילנא, בלי הצטרפות האחים הקדושים הנ"ל, שכבר היו אז מקורבים לרה"ק המגיד זצ"ל, שלח הרה"ק ר' ר' שמעלקא זצ"ל מכתב תוכחה לבראדי, ולא שלחו מכתב [גם] לגר"א, שהרי היה מתלמידיו ולא רצה לפגוע ברבם. גם הרב אברהם מקאליסק זצ"ל עלה לא"י רק בשנת תקל"ז, והמכתב ששלח הר' ר' שמעלקא זצ"ל לבראדי היה בשנת תקל"ב, שאז היה עדיין הר' אברהם מקאליסק זצ"ל בחו"ל, וכנראה גם האחים הקדושים השתוקקו כשאר תלמידי בעש"ט לעלות ארצה ישראל, ואז שאלם הרה"ק המגיד ממעזריטש זצ"ל אם תקנו כבר את חו"ל, ואז נשאר אצלו, אבל כבר היו אצל הרב המגיד זצ"ל לפני כן בש' תקל"ב, כששמעו הויכוח של הצדיקים הר' אברהם קאליסקר והר' ר' זושא זצ"ל.

[ט]

הרב שמואל אביגדור לינשה = לגליון תקס"ו, [א] (מדור מי יודע אות ב), הנה התשובה בשו"ת "בית שלמה" היא משנת תרכ"ט. ולכאורה יש להציע לזה ב' הצעות: א). הג"ר מנחם מענדל בהמ"מ משה דוב ז"ל האב"ד דק"ק בארשטשוב, שנתן הסכמה לספר "שבעים ושתיים ידיעות" להרמ"ע מפאנו, נדפס בלעמבערג תרכ"ז על ידי חתנו, ויש שם הסכמה מהגאון מלבוב - הגרי"ש נתנון זצ"ל. ב). הג"ר דוד יחיאל מיכל היילפרין, המוזכר בשו"ת "קול יהודה" להג"ר יהודה ליבש היילפרין זצ"ל - נדפס על ידי בן המחבר לעמבערג תרנ"ה, ושם יש כמה תשובות להנ"ל (ובן המחבר מציין כי "עתה הוא האב"ד ק בארשטשוב").

אמנם נטיית לבי היא כי הכונה בשו"ת "בית שלמה" הוא להנ"ל באות ב', על סמך כי באחת מהתשובות שם נראה כי הנ"ל היה לו שיג ושיח עם הרה"ק מס"ג.

[ב] בגליון הנ"ל (במדור מי יודע אות ג), ראו נא בספר "אגרות חסידים מארץ ישראל" (למר י. ברנאי,

ירושלים תשמ"מ), אגרת ד' שם היא מר' יקיר בנו של הרה"ק רבי גרשון קוטבר, חתן הרה"ק ר' משה אוסטרר, שהיה אז מגיד בק"ק בראד. בסוף האיגרת הוא שולח פריסת שלום למכיריו בק"ק בראד: "החסיד כמוהר"ר חיים צנוער ולהחסיד כמוהר"ר זעליג". בשולי האיגרת שם אודות הרעש בעיה"ק צפת, מופיע גם: "וגם בעו"ה נהרג ר' זעליג מבראד ואיני יודע מי הוא, וכמדומה לי שהוא בנו של ר' שמואל חסיד". "הותיק המופלא מה"ו זעליג חסיד מבראד", הוא כפי הנראה אחד משניהם.

פר' ויצא) בשם ס' **אשל אברהם**. הכוונה לספר הנ"ל לגה"ח ר' **אברהם יצחק אויסשפיטץ מדעעש** ז"ל, שי"ל בשנת תר"צ בהסכמת אביו של ב' "זכרון יעקב", בעל "כנסת יחזקאל" זי"ע, והקושיא היא שם בד"ה בפס' אעבדך וגו', ע"ש שהאריך בתירוצו ע"ד הפלפול. המחבר לא זכה להבנות בוש"ק (ההסכמה הנ"ל. ע"ש).

ראיתי חותם על ספר בזה"ל: "זה הספר הריהו מעזבון ספרי הר' מוה"ר **אברהם יצחק אויסשפיטץ** בעהמ"ח ספר "**אשל אברהם**" עה"ת בן מוה"ר אשר אנשיל ז"ל, ואשתו מרת שיינדל בת הרב מוה"ר יעקב גוטטמאן ז"ל. יאָהרצייט מהראי"א הוא בט"ו באב תרצ"ב ויאָהרצייט אשתו מרת שיינדל הוא בג' בסיון [באיזו שנה?]."

[ח]

הרב חיים מאיר וסרמן = בגליון תקס"ו (מדור "מי יודע" אות א) נשאל מיהם תלמידי הגר"א שנתדבקו ברה"ק המגיד ממעזריטש זי"ע ועכ"י, בדרכם לעלות ארצה ישראל, כמבואר ב"שם משמואל" (ויצא תרע"ב), נראה להרחיב קצת את הנושא. בספר "שמן הטוב" (סיפורים אות לד) כתוב "סיפר החסיד הישיש ר' **אברהם פראשקער**, ששמע מהרה"צ ר' הירשלי מטאמשוב ששמע מהרה"ק בעל "אוהב ישראל" ז"ל, שהר"ר שמעלקא ואחיו בעל 'הפלאה', היו תלמידי הגר"א **החסיד מוילנא זי"ע**, ופעם אחת רצה הגר"א להושיב בי"ד של עשרה לאסור חיתון עם תלמידי הר"ר בער, והר"ר ש וההפלאה היו מנבחרי הבי"ד, וכששמע הר"ר בער את הדבר הזה, שלח את שני תלמידיו הק', הרב אברהם קאליסקר, והר"ר זושא זצ"ל, לוילנא, ואמר להם עצה שיקרבו הגר"א, כי בבואם שמה - יעסוק הגר"א עם בני ישיבתו, בדיבור תוס' פלוני, ותהיינה לו קושיות על התוס' ואתם תאמרו את הפשט בתוס' זה, וממילא יקבל אתכם בסבר פנים יפות. וכן היה, וכשנתודע לגר"א זי"ע מפני תלמידיו את הפשט שאמרו האורחים, קָרָאם אליו וּשְׁאָלָם מי המה, והשיבו שהמה תלמידי הר"ר בער, ובאו לויכוח להצדיק את עצמו, ולאחר שהר"ר ואחיו ההפלאה שמעו את טענותיו של הר"ר זושא, נסעו למעזריטש ונהיו תלמידיו".

(שם סיפורים אות נד) "ויהי בעת אשר התלקחה אש המחלוקת בין הגאון מוילנא לבין תלמיד הבעש"ט ז"ל, וכל ארץ ליטא חרדה ורגזה מקול החרם אשר החרומו בוילנא וסביבותיה את כת החסידים, בח' בניסן תקל"ב, בהסכמת הבד"צ וראשי עדת וילנא ובהחלטתם, ובראשם הגר"א זי"ע ועכ"י - יצא הגאון **והחסיד מהר"ר ש"ש מניקלשבורג** לקנא קנאת החסידים, וכתב מכתב המלא תוכחת מגולה מיראה וענוה מסותרת לחכמי ק"ק בראד, איך בלי שום דרישה וחקירה אם אמת נכון הדבר, יצאו לחרף מערכת החסידים, לרדוף אותם חנם" (המכתב באריכות משנת תקל"ב - מובא שם). (וכתב שם) "ומפורסם בעולם, שבהתנגדותו הגדולה של הגר"א מוילנא לתלמידי הבעש"ט ז"ל, אמר על האחים הגה"ק הר"ר ש"ש מניקלשבורג ובעל הפלאה, בזה"ל לכולהו אית לי פירכא לבר משמואל, כלשון הש"ס (מגילה ז). ופינחס זה אליהו (עי' בפרקי דר"א פמ"ז, ילק"ש תורה תשע"א

[ג] בגליון הנ"ל (מי יודע אות ד סק"ב), מאמר זה נמצא בספר "עבודת ישראל" לפרקי אבות, פרק ג' בסוף משנה ד'.

[ד] בגליון הנ"ל (למי יודע אות ד' - סק"ג, מדובר בספר "אשל אברהם", להג"ר אברהם יצחק אויסשפיטץ מדעעש, נדפס בדעעש בתר"צ. ראה שם בפר' ויצא.

[י]

הרב ישכר דוד קלויזנר = בגליון תקס"ו (מי יודע' אות ב) שואל בשו"ת "בית שלמה" בנדון השמן זית שיצא קול שמערבין בו שומן חזיר. כתב בזה"ל: ומפי השמועה שמעתי מהרב אבד"ק בארשטשוב שהה"צ מסאדיגער לא רצה שישתמשו בביתו בשמן זית מעת שיצא הקול עד שנתברר לו שהקול הוא שקר... הידוע לאחד הקוראים מי הוא אבד"ק בארשטשוב?

נראה שהכוונה להגאון רבי משולם יעקב שמופיע [א] בשו"ת בית שלמה יו"ד סי' קלו. [ב] ובשו"ת טוב טעם ודעת יו"ד לגאון מלבוב סי' רצח. [ג] ובבית שלמה סי' סז. [ד] ובאנציקלופדיה לחכמי גליציה (ח"ז) מאת הרב מאיר וונדר.

[יא]

הרב חיים מאיר וסרמן = בגליון תקס"ו מדור "מי יודע" (אות ב) נשאל על מה שכתוב בשו"ת "בית שלמה" (יו"ד ח"ב סי' קעו) בא"ד "ומפי השמועה שמעתי מהרב אבד"ק בארשטשוב שהה"צ מסאדיגער לא רצה שישתמשו בביתו בשמן זית מעת שיצא הקול, עד שנתברר לו שהקול הוא שקר" (שמערבין שמן חזיר בתוך השמן זית) מי הוא אבד"ק בארשטשוב?

נראה לומר הלא הוא הרה"ג מוהר"ר מנחם מענדיל זצ"ל שהיה אב"ד בכמה קהילות בפולין, כמו דובעצק וק"ק בארשטאב, ולבסוף ימיו עלה לארץ הקודש, ומנוחתו בעיר צפתתוב"ב,

באחת ההסכמות לספר "כד הקמח" לרבנו בחיי, עם פירוש הג"ר חיים ברייט ב"ר דוד ז"ל בשם "צפחת השמן" (הספר י"ל בלבוב בשנת תר"מ, ורוב ההסכמות שבספר הן משנת תרל"ג), נכתב: "הסכמת כבוד חותני ז"ל, הרב המאוה"ג חסיד ועניו, תהילתו מי יכול לספר? מוהר"ר מנחם מענדיל ז"ל, שהיה אב"ד בכמה קהילות בפולין, ולבסוף ימים אזה למושב לו בארץ הקדושה ומנוחתו בעיר צפת תוב"ב: לפי שחתני ידידי הרב החכם המופלג ירא ושלם בנן של קדושים מו"ה חיים ברייט נ"י חיבר פי' על הספר "כד הקמח" לרבנו בחיי ז"ל, שחתני הרב נ"י חשף זרועו וגילה מסתריו, כי כתת רגליו למרחוק למען השיג כ"י (להגות) [להגיה] מתוכו וגם הוסיף מדליה שושנים ופרחים, יתענג[ו] הקורא[ים] בו וי[ו]כלו להנות מאור רבנו בחיי ז"ל, אבקש מאת אחב"י לעמוד על ימינו לתמכו ולסעדו שיוכל להוציא לאור מעשהו, וגם לכל יבא זר בגבולו ולא ידפיס[ו]הו] עם פירושו או אף עם הגהותיו לבד. דברי המדבר לכבוד התורה ולומדיה להפיץ החיבור על פני תבל. הק' מנחם מענדל האב"ד דק"ק דובעצק וק"ק בארשטשאב. חותם פה פעסט. הנני הולך לקבוע דירתי באה"ק צפת תוב"ב."

ובשו"ת "בית שלמה" (יו"ד ח"א סי' לא) כתוב "סקאלא. יום ב' [תרומה], ז"ך בשבט תר"כ לפ"ק. ה' ישפות שלום וברכה. לכבוד הרב המאור הגדול, החריף ובקי מ' מנחם מענדיל נ"י האבד"ק בארשטשוב, בצירוף הרבנים הנגידים המופלגים יראי ה' וחושבי שמו היח"ס דקהילה הנ"ל. ובתשובה הנ"ל (יו"ד ב סימן קע"ו) כתוב "סקאלא. יום ג' [כי-תשא], י"ב באדר תרכ"ט לפ"ק. החיים והשלום יחדיו יהיה תמים, לכבוד אהובי ידידי מחותני הרב הגדול המפורסם החריף ובקי שלשלת היוחסין, מ' יצחק תאומים נ"י ראבד"ק סנאטין", ובא"ד "ומפי השמועה שמעתי מהרב אבד"ק בארשטשוב שהה"צ מס"ג לא רצה שישתמשו בביתו [ב]שמן זית מעת שיצא הקול עד שנתברר לו שהקול הוא שקר, וגם שמעתי מאיש אחד שהמ"צ מקהילת וויז'ניצא שאל (בזה) את הרה"ג מלבוב, והשיב לו שהקול הוא שקר ואין שום חשש. והנה שני המקומות קרובים למשכן כת"ה. יוכל כת"ה לעמוד על החקירה". העיר סנאטין קרובה לטשערנוביץ' שהוא מחוז סאדיגער וויז'ניצא, והרב מלבוב המוזכר כנראה הרי הוא הרה"ג צבי הירש אורנשטיין זצ"ל אב"ד לבוב, נכד ה"ישועות יעקב", שהביא שנית לבית הדפוס את ספרי זקנו ה"ישועות יעקב", עם הוספות משלו שו"ת וחיידושים יקרים, וגם הוא כתב הסכמה על הספר "כד הקמח" הנ"ל [ביום ג' בלק], ח' בתמוז תרל"ח.

[ב] בגליון תקס"ו מדור "מי יודע" (אות ד סק"ג) נשאל מיהו הספר "אשל אברהם" שהביאו בספר "זכרון יעקב" (דעעש). הלא הוא הרה"ק אברהם יצחק אויסשפיטץ מדעעש זצ"ל?! הספר נדפס בדעעש בשנת תר"ץ. והספר "זכרון יעקב" נדפס אחר השואה בשנת תשי"ג.

מעניינא דיומא!

נתקבל מהרב מרדכי גנוט בעל לוח 'דבר בעתו'

[א] מלמד/מגידי שיעור זריז, המלמד "המניח"/"הכונס" מרחיב את היריעה (או מדלג ל/בסוגיית נר-חנוכה שהניח מבחוח [ב"ק ל. סב.], מעניינא דיומא.

[ב] עשי'ק, י"ט בכסלו: התועודיות רבתיות נערכות בבתי המדרשות של חב"ד בארה"ק ובעולם. החסיד ר' זלמן מאיר רפאל'ס ז"ל ספר שרבנו הזקן אמר: "הקדשתי את י"ט בכסלו כיוהכ"פ, שכל מה שיהודי יבקש - תתקבל בקשתו" (שיחת הריי"ץ זצ"ל, י"ט בכסלו תרפ"ט) >הרה"ח ר' צבי שוקטי הי"ו, כפר חב"ד<.

[ג] בלוח השנה שתלה במניין הגה"צ ר' שריה דבליצקי זצ"ל [בישי' "תפארת ציון"] היה כתוב כל שנה בעש"ק פר' וישב (וישלח): ל' יום לפני שובבי"ם - שואלים ודורשים בהלכות שובבי"ם (הרב מאיר ירט הי"ו, ב"ב).

[ד] בחורף, התכסה הגאון בעל "קהילות יעקב" ("הסטייפלר") זצ"ל בשמיכה דקה, כדי שלא יהיה לו קשה לקום לתפילת שחרית ("פניני רבנו הקה"י", עמ' קיא).

[ה] הפטרת 'וישב': רבים נוטים לחשוב כאילו זו הפטרת נדירה, ונימוקם עמם מפני שברוב השנים נדמה שפרשת וישב נקראת בחנוכה, והפטרתה הטבעית הזו נדחית מפני הפטרת "רני ושמחי" המופטרת ל"שבת-חנוכה" [ראשונה]. אך, למעשה, אין הדבר כן, כי ברוב השנים אין פר' וישב חלה בחנוכה (אלא פר' מקץ). כך שבש"ק פר' וישב, החלה, כאמור לפני חנוכה, אכן מפטירים את הפטרת היום בעמוס. מתוך 14 הקביעות השונות (7 פשוטות ו-7 מעוברות) קיימות 4 קביעות בלבד בהן חלה פר' וישב בחנוכה. הן הן 4 השנים בהן חל אדר"ה בשבת: זחא פשוטה ו-זחג מעוברת (ש"ק פר' וישב חלה בנר שני); זשג פשוטה ו-זשה מעוברת (חלה בנר ראשון, והיא, איפוא, "שבת ראשונה של חנוכה") >בס"ד מצאתי סימן/זכר לדבר: בשנה בה חל אדר"ה בשבת ואין תוקעים בשופר - אין מפטירין "אם יתקע שופר בעיר, ועם לא יחרדו?!". פה ושם אכן חלות ארבע קביעות אלו, אך מדוע מתקבל רושם כאילו הן שכיחות כל-כך? נראה שהתשובה לכך היא כי לעתים חלות שתי שנים מתוכן בזו אחר זו, כפי שהיה בשנים תשסג (זש"ה מ') ו-תשסד (זש"ג פ'). בין 150 השנים תר"ן-ת"ת נמצאים 7 זוגות: תרסה-ו, תרפט-תרץ, תרצב-ג, תשלו-ז, תשס-א, תשסג-ד, תשפז-ח. לא זו בלבד, אלא אף יתכן שזוגות כאלה תימצאנה לעיתים תכופות בצורה מיוחדת. כאחת לשבעים שנה נמצאות 2 קבוצות של 5 שנים, שבארבע מתוכן לא הופטרה הפטרת וישב. קבוצה אחת היתה בשנים תרפט-צג והאחרת היתה בשנים אלה, תשס-סד. לפיכך, אולי מתקבל רושם כאילו הפטרה זו היא נדירה (לפני 5 שנים סיימנו עידן בן 10 שנים (תשעא - תשף), בו נקראה הפטרת וישב מדי שנה, כי חנוכה לא חלה בש"ק זו. הגה"ח ר' מאיר מנחם פערל הי"ו). (רושם כזה גם מתקבל מעלוני השבת, העוסקים בחנוכה הלך ושוב הן השבוע, הן בשבוע הבא, שישנן 2 שבתות חנוכה, בהן מפטירים בשל חנוכה ולא בשל "וישב" ... הערת הר"ר ערן צדוק הי"ו, נריה).

[ו] "תקופת טבת האסטרונומית": מפנה החרף האסטרונומי ("תקופת טבת" האמיתית) בחצי-הכדור הצפוני חלה בצהרי יום השבת בשעה 11.16. היום הוא, איפוא, היום הקצר ביותר והלילה הארוך ביותר בשנה, בחצי-הכדור הצפוני. בשעה זו נכנסת השמש לסימן "גדי" האסטרונומי, בקו-האורך השמימי 270° (ולא ל"מזל גדי". מקום השמש בשמים עדיין בתחילת "קשת" [ר' בלוח בי"ז בכסלו] ומגיעה למרחק זויתי דרומי מירבי מקו-המשוה. בחצות היום היא צוהרת מעל יושבי "חוג הגדי" (23°26'18" דרומית לקו-המשוה) ואצלם הוא עתה מפנה הקיץ (היום הארוך ביותר והלילה הקצר ביותר). בירושלם עולה השמש בצהרים במיצהר עד לגובה 34°47' בלבד מעל לאופק (לעומת 81°47' ביום הארוך ביותר). אורך היום מתקצר עד כדי 10 שעות ו-6 דקות ביום זה (לעומת 14 ש' ורבע ביום הארוך ביותר, וכן הוא עתה (ברוחב 32°) בחצי-הכדור הדרומי). השמש שוקעת בקרן דרומית-מערבית (עירובין נו, רש"י ר"ה כג.) כ-28° המדרדות במישור האופק מנקודת השקיעה באביב/בסתו (w).

לט"נ האשה החשובה

מרת באבא רבקה דבורה ע"ה

בהרה"ח רבי יצחק אייזיק שו"ב ז"ל

אשת הרה"ח מנחם מענדיל שו"ב ז"ל

נפטרה כ"ב כסלו תשכ"ד * תנצ"ב ה

[ז] ראוי להביא הנה את דברי המהרש"א ב"חידושי אגדות" (לחולין נה). הקושרים את ימי החנוכה ל"יום הקצר": [בחולין נה. בגמ' (כלי שהיה מתחילה) מסאה ועד סאתים (שיעור שבריו לקבלת טומאה) בחצי לוג (כלים ב, ב)]. בהלכה זו עמדנו בימי חנוכה ואמרנו להעלות על ספר מהיכן למדנו לומר כן, ובנרות חנוכה שהיה הנס גם ביום ראשון של ימי חנוכה (עי' על כך בב"י או"ח סי' תר"ע), לפי שהמנורה היתה טמאה. וא"א לומר שעשאוה מעץ, כמ"ש הרא"ם, שהרי בשעת עשייה היו מטמאים אותה! ועוד, לת"ק החולק על ר' יוסי בר' יהודה (במנחות כח:): ופוסל גם של עץ, מאי איכא למימר? אלא בין ת"ק בין לריברי יש לנו לומר שלא היה אפשר להם אלא בשברי כלי חרס שהם טהורים, דהיינו, הבאים מסתם כלים הגדולים ביותר הנזכרים בשמועתנו, מסאה ועד סאתים, שבריהם נטהרו בפחות מחצי לוג. ועתה על כרחנו גם בלילה הראשון לא נתנו אלא פחות מחצי לוג בכל נר, ואעפ"כ דלקו כל הלילה בימי חנוכה, שהם לילי טבת ארוכים שצריך חצי לוג לכל נר (רש"י ר"פ תצוה) וא"כ היה הנס גם ביום הראשון. ועל כך רמז הנביא זכריה (ד, ז) "כי מי בז ליום קטנות", שאם היה הנס בשאר ימות השנה היה אפשר לבעל דין לחלוק ולומר שלא היה נס ביום ראשון, כי ללילות יתר ימות השנה די בפחות מחצי לוג, אבל מי בז ליום קטנות, שהיה הנס בימים הקטנים (הקצרים) ביותר, שצריך חצי לוג כדי שיוכל לדלוק כל הלילה". פלפול בדברים אלה ר' ב"תולדות יעקב יוסף" פר' מקץ ומסיים "דברי מהרש"א כנים ואמיתיים". דיון ארוך בדבריו ר' גם ב"דברי שמואל" מצוה ד' סי' ז' (ובנספח שבסוה"ס). על הכל באשר לכל ימצא המעיין נחת במהדורה החדשה של הספה"ק "תולדות יעקב יוסף" בהוצאת "נחלת צבי", ב"ב.

[ח] יוכ"ק מוקדם: הגאון מהר"ם א"ש זצ"ל התענה ב"יום הכניסה" (ימי ב/ה) שלפני חנוכה תמורת ער"ח טבת ("זכרון יהודה").

[ט] מנהג אמסטרדם לקבוע את "יום הכניסה" לפני חנוכה ליום תענית ח"ק שלהם (נלע"ד שבחרו ביום זה כי הוא בימים הקצרים ביותר. עי' שו"ע או"ח תקסח, ג).

[י] טעם למנהג הכנת מנורת-החנוכה במקומה שלשה ימים לפני חנוכה, ר' ב"זכר דוד" (מאמר ג, פצ"א) [ור' עוד בלוח "דבר בעתו" בד' בטבת] ~ מנ' ר' יצחק סגי-נהור בן הראב"ד (מכת"י, נד' בס' הזכרון לגר"י הוטנר זצ"ל) כ' בנותן-טעם להכנינה ואת שְׁמֵנָה ב' לילות לפני חנוכה (הרב שמחה בונם גרוס הי"ו, חיפה).

[יא] הדעת נותנת שהמדליקים במנורת כסף, יהדרו להדליק בגביעי המנורה עצמם ולא בכוסיות זכוכית שדרגתה פחותה משל כסף [ע"פ הקבלה] (הרה"ח ר' נתנאל קרישבסקי הי"ו, ירושלם). אבל בשו"ת שבט הלוי (ח, קנז) כ' שכוסות הזכוכית בטלות למנורה, וכ"נ מרן זצ"ל, וכ"כ ב"אבן פנה" (א, סט) ועוד (הגה"ח ר' חיים מאיר אפל הי"ו, ב"ב).

[יב] יום-זכרון (יא"צ) בחנוכה: הולכים לבית-הקברות לפני חנוכה (בא"ח; כה"ח), וכיום נוהגים ללכת גם בחנוכה ("גשר החיים" כט, ה), או אחרי חנוכה ("מצות נר איש וביתו").

מהדורה מבווארת
בעומק העיון והסברה

כבוד ה' עולין זרז כא אורר. כא אורר. כא אורר. כא אורר.

כרך נוסף בסדרת תורת המגיד ממעזריטש ז"ע
ספר"ק

מגיד דבריו לניקב להתגיד הגדול מהמעזריטש

תלמידו של הרב ורנא ורנא הבניטש"ט ז"ע

הובא לבית הדפוס ע"י תלמידו הרב"ק רבי שלמה לוצקער ז"ע.

מגה עפ"י שיטה כתב-יד.
ערוך בעריכה יסודית.
מבואר כאלפי הערות עיוניות.

ספר"ק 'מגיד דבריו לניקב'

- כל ההשוואות, ההשלמות והמבואות מאוטטות בלשון, ומשובאות במלאכת מחשבת כהמשך לדברי רבינו ז"ע, ובסיומן - שב הלמוד להמשך דברי רבינו, מבלי לקטוע את רצף הדברים, ומבלי לכפול וליתר דברים.

- שיש בדבריהם להאיר ולבאר דברי רבינו ז"ע, וכן משאר ספרי בני החבורה תלמידי הבניטש"ט הק"ל ז"ע, עד שהדברים שמחים ננתינתם מסיני.
- בעריכתו הערות' הושם דגש רב, להטעים ולהמתיק את דברי רבינו בנפח אוף וכל טעם, להבינם היטב לפני הלומד עד שיתענג בלימודו, ומשך לבו אחר הדברים.

רבה בהגהת לשון הספר ע"פ ששה כתבי יד, וכן ע"פ יתר ספרי רבינו, בהם קיימים מאמרים מקבילים.

מערכת ה'הערות':

- כוללת אלפי הערות, המכילות אלפי-אלפי מובאות מדברי רבינו בספר"ק הזה וביתר ספרי, בנוסף למובאות רבות מכתב-היד שבידינו, לצד מובאות מספרי תלמידי רבינו ז"ע

- והוא לקוטי אמרים מרבינו ז"ע, שהעתיק הגיה וערך **הרה"ק רבי שלמה לוצקער** ז"ע, מכתב יד שהיה בידי חברו הרב"ק רבי זאב וואלף מק"ק הוראדנא ז"ע, והביאם לבית הדפוס - עפ"י צוויו של רבינו המגיד ז"ע. נדפס לראשונה בקאריץ בשנת תקמ"א.

- במהדורה מפוארת זו, הושקעה עבודה

להשיג בחנויות הספרים המובחרות
הפצה ראשית:
בא"י: הפצת הספר 036765382
לפרטים: מנחם נחלת צבי 03-5744068